

СМ205

СЪВРЕМЕНЕН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК I ЧАСТ

Актуал.: Протокол №5/28.09.2022г. на УНС-ЦХН

Лектор: Проф. д.п.н. Галя Христозова, доц. д-р Веселина Ватева

АНОТАЦИЯ

Дисциплината е основен дял от науката за българския език. Тя дава знания за фонемната система на съвременния българския език, за същността на сричката и ударението. Изучава се думата като речникова единица, речниковият състав на съвременния български книжовен език, разглеждат се синонимните, антонимните, омонимните и паронимните отношения между думите, особеностите на фразеологизмите, представя се предметът на лексикографията. Служи като основа при изучаването на българската стилистика.

ОСНОВНИ ЦЕЛИ И ИЗХОДНИ УЧЕБНИ РЕЗУЛТАТИ

Основните цели на дисциплината са :

- да формира необходимите теоретични знания за фонемната система на съвременния български книжовен език;
- да изгради научните основи на правоговорните и правописните норми на езика чрез изучаването на артикулационните и акустичните характеристики на българските звукове;
- да даде на студентите знания за лексиката и фразеологията на българския език, за чистотата на речниковия състав, за състоянието на българската лексикография.

В резултат на обучението се очаква студентите да овладеят основните понятия, свързани с фонетиката и лексикологията на българския език, което ще обогати техния речник и ще подобри езиковата правилност на изказванията им. Те трябва да могат да анализират от семантично гледище синоними, антоними, пароними и омоними, за да ги употребяват уместно в речта

ПРЕДПОСТАВКИ

Дисциплината е въвеждащ курс, затова няма изисквания за предварително слушане на други лингвистични дисциплини. Студентите имат единствено общи познания за правописните норми на книжовния език от предходната дисциплина *Езикова култура*.

СТАТУТ И СТРУКТУРА

Специалност	Статут	Кредити	Дистанционно обучение				Редовно обучение			Задочно обучение		
			прис.	л	с	общо	л	с	общо	л	с	общо
ПНУП	задължителна	6					30	30	60	15	15	30

СЪДЪРЖАНИЕ НА КУРСА

А. Лекционен курс

Тема 1. Фонема

Съдържание: Фон, алофон, фонема. Диференциален признак. Силна и слаба позиция на фонемата. Варианти на фонемата.

Тема 2. Класификация на фонемите

Съдържание: Вокална фонемна система. Класификация на вокалите по диференциални признаци. Консонантна фонемна система. Класификация на консонантите по локални и модални диференциални признаци. Акустична характеристика на консонантите.

Тема 3. Сричката в българския книжовен език

Съдържание: Определение на сричката. Видове срички. Структура на сричката в българския език. Правила за деление на българските думи на срички и за пренасяне на части от думи на нов ред.

Тема 4. Ударението в българския книжовен език

Съдържание: Същност на ударението като суперсегментна фонетична единица. Видове ударения. Характеристика на българското ударение. Клитики. Думи с две ударения. Акцентни дублети. Грешки в произношението на някои български и чужди думи по отношение на ударението.

Тема 5. Предмет и задачи на българската лексикология. Основни направления в лексикологията.

Съдържание: Разновидности на лексикологията в зависимост от целите, които си поставя, и методите, които използва. Дялове на лексикологията. Връзка на лексикологията с другите лингвистични дисциплини.

Тема 6. Думата като основна речникова единица.

Съдържание: Общи и разграничаващи признаци на думата в сравнение с другите двупланови езикови единици. Видове думи. Видове словообразуване. Лекс, алолекс, лексема.

Тема 7. Речниковата система на българския език. Изменения в речниковата система.

Съдържание: Възгледът на Сосюр за езика като система със своя структура. Особенности

на лексикалната подсистема. Структура на лексикалната подсистема – подходът на полетата (тематично и лексикално-семантично). Групи лексика в речниковата система. Насоки в развитието на речниковата система. Източници за попълване на речниковата система.

Тема 8. Семантична структура на думата.

Съдържание: Предмет на науката семасиология. Сема, аloseма, семема. Видове семи – архисема, диференциални и потенциални семи.

Тема 9. Типове лексикални значения. Видове преносни значения – метафора и метонимия. **Съдържание:** Лексикално и граматическо значение на думата и отношенията между тях. Отношение между лексикално значение и понятие. Отношение между форма и значение. Типове лексикални значения. Видове преносни значения – метафора и метонимия.

Тема 10. Промени в значението на думата.

Съдържание: Характер на промените в лексикалното значение. Насоки на промените – разширяване, стесняване, изменение на значението, промяна в съдържанието на означаваното понятие. Причини за семантичните промени – извънлингвистични и лингвистични.

Тема 11. Многозначност.

Съдържание: Същност на явлениято многозначност (полисемия). Еднозначни и многозначни думи. Семантична структура на многозначната дума. Видове полисемия – радиална и верижна, понятийна и функционална.

Тема 12. Омоними.

Съдържание: Същност. Видове. Многозначност и омонимия. Възникване на омонимите.

Тема 13. Синоними.

Съдържание: Критерии за определяне на синонимията. Същност на синонимите. Видове. Синонимен ред. Източници за възникване на синонимите.

Тема 14. Антоними.

Съдържание: Понятие за антоними. Словно-категориален обхват на антонимите. Отношение на антонимите към многозначните думи и към синонимите. Видове антоними по структура и семантика.

Тема 15. Пароними.

Съдържание: Понятие за пароними. Отношение на паронимите към омонимите и към синонимите. Видове пароними. Грешки при употребата на паронимите поради неразграничаване на значението им.

Тема 16. Лексиката откъм сфера на разпространение – общонародна, социално, специално или диалектно ограничена лексика.

Съдържание: Характеристика на общонародната лексика. Лексика с ограничена употреба – диалектна, специална (термини и професионализми), жаргонна лексика.

Тема 17. Активно и пасивно използване на лексиката. Типове остарели и нови думи.

Съдържание: Активна лексика. Пасивна лексика – остарели и нови думи. Типове остарели думи – историзми и архаизми ; видове архаизми. Неологизми – образуване, тематични групи, развитие, видове.

Тема 18. Стилистично разслоение на лексиката – общостилилова, разговорна и книжна лексика. **Съдържание:** Групиране на думите според функционално-експресивните им оттенъци – неутрална и емоционално-експресивна лексика. Групиране на думите от функционално-стилистично гледище – общоупотребима, разговорна и книжна лексика.

Тема 19. Българската лексика откъм произход на думите – домашни и заети думи.

Съдържание: Домашни думи в българския език – думи от индоевропейския праезик, думи от праславянския език, думи от тракийския език, думи от прабългарски, старобългарски думи. Пътища и причини за заемане на чужди думи. Заети думи според степента на тяхната усвоеност – заемки и чуждици; калки, полукалки, екзотизми, варваризми. Заети думи според източника – от сродни езици, от несродни езици – източни, балкански, класически, западни езици.

Тема 20. Фразеология.

Съдържание: Предмет на фразеологията. Общи и различителни признаци на фразеологичната единица в сравнение с лексемата. Структура на фразеологизмите. Значение на фразеологичната единица. Видове фразеологизми. Възникване на значението на фразеологизмите.

Тема 21. Лексикография. Видове речници.

Съдържание: Предмет на лексикографията. Видове речници. Предметно-понятийни речници – енциклопедии и терминологични речници. Езикови речници – двуезични, многоезични, едноезични (тълкувателни и нетълкувателни). Видове тълкувателни речници – тълковен, диалектен, исторически, етимологически, ономастичен, на чуждите думи, фразеологичен, синонимен, паронимен, антонимен. Видове нетълкувателни речници – правописен, правоговорен, обратен, честотен, на съкращенията.

Б. Семинарни занятия

Тема 1. За някои основни въпроси от фонетиката и фонологията

Съдържание: Гласни. Артикулационна и акустична характеристика на гласните. Букви за гласните. Съгласни. Артикулационна и акустична характеристика на съгласните. Сричка. Ударение.

Тема 2. Проблеми на семасиологията

Съдържание: Семантична структура на думата. Видове преносни значения – метафора и метонимия.

Тема 3. Лексикално–семантични групи думи

Съдържание: Синоними. Антоними. Структурен и семантичен анализ на синоними и антоними.

Тема 4. Лексикално–семантични групи думи

Съдържание: Омоними. Пароними. Структурен и семантичен анализ на омоними и пароними.

Тема 5. Лексиката откъм сфера на разпространение и честота на употреба. Фразеология.

Съдържание: . Лексиката откъм сфера на разпространение – диалектна, специална, жаргонна лексика. Активна и пасивна лексика (остарели и нови думи). Видове фразеологизми по структура и по значение.

ПЛАНИРАНИ УЧЕБНИ ДЕЙНОСТИ И МЕТОДИ НА ОБУЧЕНИЕ

МЕТОДИ НА ПРЕПОДАВАНЕ

Всички лекции се представят чрез мултимедийни презентации. Те са включени в електронен курс. Той съдържа освен лекциите, допълнителни текстове, упражнения и тестове. Дисциплината се провежда чрез лекции и семинарни занятия. По време на семинарните занятия се използват методите панелна дискусия и обсъждане. На студентите се възлага и самостоятелна работа. Тя представлява задача за структурен и семантичен анализ на синоними или антоними.

МЕТОДИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ

Изпитът по дисциплината съдържа две части: 1. Тест, включващ въпроси от теорията; 2. Практическа част – задачи за анализ на синоними, антоними, омоними, пароними.

За да бъде взет успешно изпитът, и двете части задължително трябва да бъдат оценени минимум с оценка *Среден 3*.

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бонджолова В. (Не)съществуващите думи: okazjiналното словотворчество. В.Т., 2007.
2. Бояджиев Т. Българска лексикология, УИ „св. Кл. Охридски“, С., 2022.
3. Бояджиев Т., Куцаров Ив., Пенчев Й. Съвременен български език. С., 2012
4. Ватева В. Към въпроса за лексикалната антонимия. Годишник на БСУ, т. II, 1999.
5. Ватева В. По проблема за семантичната общност и различие при лексикалните синоними. Сб. „Научни трудове на ПУ“ Паисий Хилендарски“, т. 37, кн.1, 1999.
6. Ватева В. Антонимите при съществителните имена в българския език. Сб. „Управление и образование“, т. V, Б-с, 2009.
7. Ватева В. Антонимите при прилагателните имена в българския език. Сб. „Научни трудове на РУ „А. Кънчев“, т. 49, серия 6.3, 2010.
8. Ватева В. Лексикална характеристика на езика в социалните медии. В: „Българският книжовен език в социалните медии“. Б., 2021.
9. Вџтов В. Фонетика и лексикология на българския език. В. Т., 1995.
10. Вџтов В. Лексикология на българския език. В. Т., 1998.,
11. Граматика на съвременния български книжовен език. Том I Фонетика. С., 1998.
12. Зидарова В. Български език. Теоретичен курс с практикум. П., 2007.
13. Зидарова В. Лексикология на съвременния български език. П., 2009.
14. Крумова-Цветкова Л., Благоева Д., Колковска С., Пернишка Е., Божилова М. Българска лексикология. С., 2013.
15. Попова Д. (Не)нужните чужди думи в българската преса. Сб. „Взаимодействието теория – практика: ключови проблеми и решения. Б-с, 2011.
16. Попова Д. Чуждиците, които могат да се превърнат в заемки (върху материал от BG–Матта). В: Сб. „Българският книжовен език в социалните медии – колизии и влияния“, Б., 2021.
17. Радева. В. Българска лексикология и лексикография. С., 2017.
- 18 Тилков Д., Бояджиев Т. Българска фонетика. С., 1977.
19. www.svobodata.com. Димитров К. Езикови тревоги. 1.04.2012.

Речници

1. Български тълковен речник. БАН. 1994.
2. Банова, М., Димова, С., Фразеологичен речник на българския език. Подбрано. С., 2014.

3. Димитрова Л., Спасова А. Синонимен речник на българския книжовен език, С., 1980.
4. Нанова А. 4. Български синонимен и антонимен речник с фразеологизми. С., 2019.
5. Ничева К., Спасова – Михайлова С., Чолакова Кр. Фразеологичен речник на съвременния български книжовен език, т. I-II, С., 1974-75.
6. Нов речник на уличния жаргон. С., 2017.
7. Официален правописен речник на българския език. БАН, 2012.
8. Официален правописен речник на българския език: Глаголи. БАН. 2016.
9. Пашов П., Първев Хр. Правоговорен речник на българския език. С., 1975.
10. Пернишка Ем., Василева Ст. Речник на антонимите в българския език. С., 1997.
11. Радева В. Български тълковен речник. С., 2012..
12. Речник на българския език. БАН, т. I-XV, С.1974 -2015.

СМ 205

СЪВРЕМЕНЕН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК I ЧАСТ

Лектор: Проф. д.п.н. Галя Христовова, доц. д-р Веселина Ватева

1. Фонема. Диференциален признак. Силна и слаба позиция. Варианти на фонемата.
2. Класификация на фонемите. Вокална фонемна система. Консонантна фонемна система.
3. Сричка. Видове срички. Структура на сричките в българския език. Правила за деление на думите на срички и за пренасянето им на нов ред.
4. Ударение. Характеристика на българското ударение. Видове ударения. Клитики. Акцентни дублети. Грешки в произношението на някои думи.
- 5.. Предмет и задачи на българската лексикология. Основни направления в лексикологията и другите дялове на езикознанието.
6. Думата като основна речникова единица.
7. Речникова система на българския език. Изменения в речниковата система.
8. Семантична структура на думата.
9. Типове лексикални значения. Видове преносни значения – метафора и метонимия.
10. Промени в значението на думата.
11. Многозначност.
12. Омоними.
13. Синоними.
14. Антоними.
15. Пароними.
16. Лексиката откъм сфера на разпространение – общонародна, социално, специално или диалектно ограничена лексика.
17. Активно и пасивно използване на лексиката. Типове остарели и нови думи.
18. Стилистично разслоение на лексиката – общостилова, разговорна и книжна лексика.
19. Българската лексика откъм произход на думите – домашни и заети думи.
20. Фразеология.
21. Лексикография. Видове речници.

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Бояджиев, Т. Българска лексикология. С., 2002.
2. Бояджиев, Т., Куцаров, Ив., Пенчев, Й. Съвременен български език, С., 2012.
3. Въттов, В. Лексикология на българския език. В. Т. 1998.

4. Вътов, В. Фонетика и лексикология на българския език. В. Т., 1995.
5. Зидарова, В. Лексикология на съвременния български език. П., 2009.
6. Русинов, Р., Георгиев, Ст. Учебник по лексикология на съвременния български книжовен език. С., 1979.
7. Тилков Д., Бояджиев Т. Българска фонетика. С., 1977.

MODERN BULGARIAN LANGUAGE (PHONETICS AND LEXICOLOGY)

ANNOTATION

The subject is a major part in the science of Bulgarian Language. It gives the knowledge of the sound structure and vocabulary of the modern Bulgarian Language and is the base for study of the Bulgarian Stylistics and Historical Grammar of Bulgarian Language.